

نامه

آقای مدیر...

... در شماره ۷۷، اسفند ماه ۱۳۵۰، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران (ص ۱۸۱-۱۸۳) نامه آقای دکتر محمد ریاض خان استاد محترم دانشگاه پنجاب را که در رد صحت انتساب مقامات اربعین به ابوسعید ابوالخیر نوشته‌اند، خواندم. حسن توجه و دقت ایشان شایان تحسین است و توضیحات ایشان برای اینجانب در خور امتنان. ولی یادآوری نکات ذیل را در تکمیل نامه ایشان ضروری می‌دانم:

۱- ابوسعید بشخصه - مانند سقراط و شمس تبریز- از خود اثر مکتوبی باقی نگذاشته است تا به طور مستقیم در دست رس دوستانان اندیشه‌های او قرار گیرد محمد بن منور در کتاب اسرار التوحید آن جا که از تحول روحانی ابوسعید سخن به میان آورده است، می‌نویسد:

«شیخ ما از علم قالت روی به علم حالت کرد و هرچ از کتب خوانده بود و نبشته زیر زمین کرد و بر زیر آن دکانی کرد و شاخی سورد باز کرد و بر زیر آن دکان بر سر کتاب‌ها فرو برد و آن شاخ ب مدت اندک بگرفت و سبز گشت و درختی بزرگ شد... و در آن حال که کتاب‌ها را خاک بازی داد روی فرا کتاب‌ها کرد و گفت: نعم الدلیل انت والاشتغال بالدلیل بعد الوصول محال' و در میان سخن بعد از آن برزقان مبارک شیخ رفته است: بدامن هذا الامر کسر المحابر و خرق الدفاتر و نسیان العلوم (اسرار التوحید ص ۴۹-۴۷)

بنابراین آنچه از سخنان او امروز به دست ما رسیده است، حاصل کوشش‌های یاران و سریدان وفادار اوست که در جمع‌آوری سخنان صوفیانه او از خود علاقه نشان داده‌اند.

۲- مسامحه در اسناد - شیوه‌ی است که صوفیان از دیرباز بدان شناخته شده‌اند و از آن

۱- این سخن را صاحب کشف‌المحجوب به احمد بن ابی الحواری (متوفی ۲۳۰ هـ) نیز نسبت داده است (کشف‌المحجوب ص ۱۴۷) و برای اطلاع از کیفیت دفن کتب و شستن آن‌ها به آب رجوع شود به کتاب «تلبیس ابلیس» از جمال‌الدین ابی الفرج عبدالرحمن ابی الجوزی البغدادی (متوفی ۵۹۷ هـ) به تصحیح محمد منیر الدمشقی، چاپ مصر سال ۱۹۲۷ م. / ۱۳۴۷ هـ. (ص ۳۲۸ - ۳۲۵) فصل «نقد مسالک الصوفیة فی دفنهم کتب‌الملم»

پرهیز ندارند. منظور آن‌ها از نقل و انتساب، بیش‌تر صحت مقصود است تا صحت انتساب، از این رو هنگام نقل و روایت اقاویل در سخنان آن‌ها اختلاف روایت و تغییر و تبدیل اسامی اعلام فراوان دیده شود. چنانکه برای مثال ریختن خاکستر بر سر بایزید که در بوستان آمده است در اسرار التوحید به ابوسعید نسبت داده شده (ص ۲۲۵) و به ابوعثمان حیری نیز نسبت داده شده است. (نامه دانشوران ج ۵ ص ۲۱۷).

۳- اقوال عرفا و سخنان صوفیه برای پیروان و مریدان آن‌ها در حکم دستور العمل زندگی و شیوه سلوک روحانی بشمار می‌رفته است و به خاطر احترامی که برای گوینده آن سخنان قایل بوده‌اند، کم‌تر در معرض اغراض واهواء بشری واقع شده و از شایبه تصرف و تحریف برکنار مانده است.

۴- از لحاظ سبک گفتار، شیوه کلام خطابی و لحن بیان، مقامات اربعین تناسب تام با سخنانی دارد که محمد بن منور در اسرار التوحید به نقل از ابوسعید آورده است. یعنی نثر ساده و روان، علاوه بر آن که این روش در تعلیمات صوفیه عام است و اختصاص به ابوسعید ندارد.

۵- چنانکه از مشخصات نسخی که آقای دکتر محمد ریاض خان بر شمرده‌اند برمیآید عنوان این متن «اربعین صوفیه»، چهل مقام صوفیه و اصطلاحات صوفیه» آمده است و تنها در نسخه عکسی مستند ما و متعلق به کتابخانه مرکزی (شماره عکس ۱۳۱) است که به عنوان «مقامات اربعین» کتابت شده است.

۶- استنتاج آقای دکتر ریاض خان که در رد صحت انتساب مقامات اربعین به ابوسعید ابوالخیر نوشته‌اند: «گمان می‌کنم کاتب مجموعه رسائل آنرا اشتباهی نوشته باشد»، از مقوله اجتهاد در برابر نص خواهد بود زیرا هیچ اشکالی ندارد که این گمان اشتباه در مورد کاتب سایر نسخه‌های عکسی و خطی که در آن‌ها با عناوینی دیگر از قبیل اربعین صوفیه و اصطلاحات صوفیه... به امیر کبیر سید علی همدانی (۷۸۶-۷۱۴ هـ) نسبت داده شده است، صحیح باشد. خاصه که ریتز در دائره المعارف اسلام (چاپ جدید، ذیل احوال «ابوسعید ابوالخیر») چهل مقام را به ابوسعید نسبت داده و مشخصات آن را بر شمرده است.

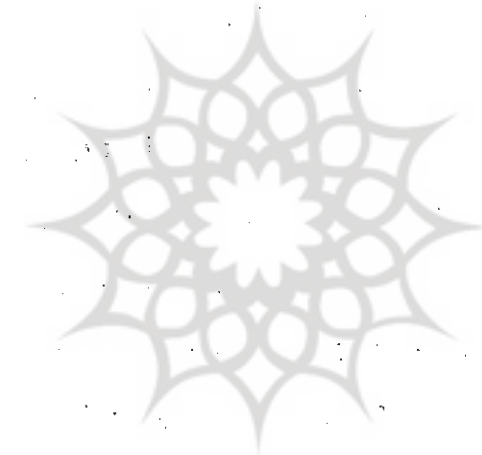
۷- بنده را تعجب و توقف در تأکید بر انتساب قطعی مقامات اربعین به ابوسعید ابوالخیر نیست چنانکه در مقدمه کوتاه خود نیز بر متن مقامات که باستناد نسخه منحصر کتابخانه

مرکزی و بدون اطلاع از سایر نسخی که آقای دکتر محمد ریاض خان معرفی نموده‌اند به چاپ رسیده نوشته‌ام: «چنین می‌نماید که در شمار سخنان ابوسعید است که ظاهراً یکی از مریدان پیرمیهنه... برشته تحریر درآورد.»

اما اکنون دل باور نمی‌دارد که در عالم تحقیق بضرر قاطع بپذیرم که متن مقامات اربعین از سخنان اسیر کبیر سیدعلی همدانی بوده باشد. خاصه که السان از خطر شیفتگی مریدانه و اغراق و افراط و قضاوت یک‌جانبه یا شتاب زده در باب عرفا در امان نیست.

محمد دامادی

دانشگاه جندی شاپور، ۱۵ آبادان ۱۳۵۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی